

Dainora Pociūtė

JANO KOCHANOWSKIO TEKSTAI
LIETUVIŠKUOSE XVI–XVII A.
LDK REFORMATŲ GIESMYNUOSE

GIESMĖS

Nors nėra tikslesnių įrodymų, kad lenkų Renesanso poezijos klasikas Janas Kochanowski kuriuo nors metu būtų viešai išpažinęs evangeliškąją doktriną, žinomi jo ypač artimi ryšiai su įvairiais evangelikų autoriais ir kultūros veikėjais. Kunigaikščio Albrechto globojamas Kochanowski studijavo Karaliaučiuje, kur 1556 m. susipažino su Mikalojaus Radvilo Juodojo dvaro poetu ir klientu Andriumi Trzeciškiu. Poeto tiesioginiai ryšiai su kunigaikščio Radvilo dvaru žinomi nuo 1559 m., kai Kochanowski, grįžęs iš studijų užsienyje, Radvilo Juodojo žmonai Elžbietai dedikavo savo poetinį veikalą *Zuzana* (išsp. 1562), o kunigaikščiui – keletą elegijų ir kitų poetinių kūrinių. Yra pagrindo teigti, kad nemaža dalis ankstyvosios Kochanowskio kūrybos yra gimusi būtent reformacinėje LDK aplinkoje. Renesansinės Katalikų Bažnyčios kritikos tendencijos lėmė tai, jog šio poeto kūryba tapo svarbia ankstyvųjų evangelikų giesmynų dalimi – būtent Lietuvos evangelikai pirmieji pradėjo naudoti Kochanowskio tekstus kaip bažnytinės liturgijos elementą. Tiesa, lieka ne visai aišku, ar kai kurias savo giesmes, pirmą kartą išspausdintas reformatų giesmynuose, specialiai šiems giesmynams skyrė pats Kochanowski, ar jos buvo įtrauktos rinkinių sudarytojų valia¹.

¹ Apie tai rašoma J. Pelco straipsnyje, kur abejojama, ar vadinamajame reformatų „rinkiniame giesmyne“, apimančiame 1558–1561 m. išspausdintus tekstus ir išlikusiam tik dalimis, buvo įdėta Kochanowskio giesmių. Žr.: Janusz Pelc, „Teksty Jana Kochanowskiego w kancjonałach staropolskich XVI i XVII wieku“, in: *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. 8, Wrocław: Ossolineum, 1963, p. 212.

Pirmųjų Kochanowskio giesmių datavimas ir kilmė tebėra neaiški. Ankstyviausiame Zamoyskių bibliotekoje išlikusiame defektuotame Kochanowskio „Giesmės apie tvaną“ („Pieśń o potopie“) spaudinyje, priklausiusiame nežinia kokiam giesmynui, buvo paminėta upė Vilija (Wilna – silna); vėlesnių giesmynų redakcijose ji buvo pakeista į Vyslą (Wisła – wysła), todėl spėjama, kad šios giesmės atsiradimas kažkaip susijęs su Lietuva, nors ankstyviausiame žinomame Lietuvos giesmyne, 1559 m. išleistame Radvilo Juodojo Brastoje, šios giesmės nebuvo. Ankstyviausia rankraštinių poetinių Kochanowskio kūrinii redakcija XVI a. antrojoje pusėje priklausė reformatui Janui Osmolskiui, palaikiusiam glaudžius kontaktus su Andriumi Trzeciekiu ir Mikalojumi Rėjumi. Būtent šiame rankraštyje randama bene žymiausia Kochanowskio giesmė „Czego chcesz od nas Panie za twe hojne dary“, tapusia daugumos XVI–XVII a. lenkiškų reformatų giesmynų dalimi². Ši Kochanowskio giesmė (vėliau išplitęs lietuviškas vertimas – „Ko nor’ nuog mūsų, Pone, už dovanas gausias“) laikoma pirmu žinomu Kochanowskio tekstu, išspausdintu bažnytniame, būtent – reformatų – giesmyne³. Pirmą kartą kaip liturginiam giedojimui skirtas tekstas ji buvo išspausdinta antrame šiuo metu žinomame LDK reformatų giesmyne, 1563 m. išleistame Nesvyžiuje⁴. Januszo Pelco nuomone, sutikimą spausdinti savo tekstą reformatų giesmyne davė pats autorius. Giesmės bažnytninis variantas šiek tiek skiriasi nuo pasaulietinės jo publikacijos 1562 m. Gali būti, kad bažnytniam giedojimui Kochanowskio tekstą pritaikė ir kai kuriuos redakcinius pakeitimus atliko jo draugas Trzeciekis, tačiau neatmestina ir tai, jog Nesvyžiaus giesmynui tekstą suredagavo pats Kochanowskis⁵. Pradėta spausdinti LDK reformatų, giesmė plačiai išplito. Antrą kartą kaip

² Janusz Pelc, *op. cit.*, p. 212.

³ Alodia Kawecka-Gryczowa, „Kancjonały protestanckie na Litwie w w. XVI“, in: *Reformacja w Polsce*, t. 4, Warszawa, 1926, p. 135.

⁴ [*Katechism*], [Nieswiz, 1563], vienintelis išlikęs šio leidinio egzempliorius, saugomas Upsaloje, neturi antraštinio lapo, žr.: A. Kawecka-Gryczowa, *op.cit.*, p. 135.

⁵ Janusz Pelc, *op. cit.*, p. 222.

bažnytinis himnas ji buvo pakartota pirmajame Vilniaus reformatų giesmyne 1581 m. ir visuose vėlesniuose jo leidimuose⁶. Ne LDK giesmynuose giesmė (nežymiai skirtinga redakcinė versija) pradėta spausdinti Prūsijoje nuo 1587 m., kai buvo pateikta vadinamajame Torunės Petro Artomijaus-Krzesichlebo giesmyne, tapusiam pagrindu daugeliui vėlesnių lenkų evangelikų giesmyių. 1636 m. tekstas buvo įtrauktas į vadinamąjį unifikacinį LDK ir Lenkijos evangelikų giesmyną, išspausdintą Gdanske, kuriuo taip pat rėmėsi XVII a. lietuviškų reformatų bažnytinių knygų sudarytojai⁷. Giesmė spausdinta ir lenkiškuose XVII a. Lietuvos kalvinistų giesmynuose. Juose buvo pateiktos skirtingos teksto versijos. 1621 m. Liubčios katekizme pateiktas torunietiškas variantas su antraštine eilute „Czego chcesz po nas Panie“, o XVII a. pradžioje išleistame LDK katekizme – vilnietiškas „Czego chcesz od nas Panie“.

Nors pirmasis lietuviškas reformatų giesmynas Merkelio Petkevičiaus buvo parengtas imant tekstus iš 1594 m. pakartoto Vilniaus giesmyno, aptariamoji Kochanowskio giesmė XVI a. į lietuvių kalbą išversta nebuvo⁸.

⁶ *Katechism albo krotke i w jedno mieysce zebranieł wiary y powinności Krześcijan-skiej z pasterstwem Zborowym y domowym / z Modlitwami / Psalmami / y piosnkami / ná cześć á chwałę Pánu Bogu / á Zborowi iego ku zbudowaniu / teraz z nowu zá pilnym przeyrzenim y popráwienim wydány: Nakładem Iego Miłości Páná Jana Abráámo-wiczá Stárosty Lidskiego / Woyskiego y Namiestniká Wileńskiego, W Wilnie: Z Drukarniey Iego Książęcey Miłości Páná / Páná Mikołáá Rádziwiła / Woiewo-dy Wileńskiego, przez Dánielá z Łęczyce, 1581, lap. Pxxvij.*

⁷ Čia naudojamas 1646 m. leidimu: *Kancyonal To jest, Księgi Psalmow, Hymnow y Piesni Duchownych, Na chwale Boga w Troycy S. Iedynego, Oyca, Syna Y Ducha Swietego, Zá zgodá wszystkich Zborow Ewángelickich Koronnych, Wielkiego Xięstwa Litewskiego y Pánstw do nich należących, z dawniejszych Káncyonalow, Psalterzow y Kátechizmow zebráne, y kwoli jednostáynemu używaniu wydáne: A teraz znowu prze-drukowane, We Gdansku, Drukował Andrzej Húnefeld, 1646.*

⁸ Plačiau apie M. Petkevičiaus giesmyno šaltinius žr.: Dainora Pociūtė, XVI–XVII a. protestantų bažnytinės giesmės: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir Prūsų Lietuva, Vilnius: Pradai, 1996, p. 29–39; taip pat: Dainora Pociūtė, „Psalmės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giesmynuose. XVI amžius: Nuo Nesvyžiaus Katekizmo iki lietuviškųjų Merkelio Petkevičiaus vertimų“, in: *Literatūra*, 2000, 47 (1), p. 29–43.

Pirmą kartą lietuviškai giesmė suskambėjo XVII a. Vertimas „Ko nor’ nuog mūsų Pone už dovanas gausias“ buvo išspausdintas Stepono Jaugelio-Telegos parengtame *Knygos nobažnystės krikščioniškos* (toliau – KNK) giesmyne, išleistame Kėdainiuose 1653 m.⁹ Kaip ir kitais atvejais, šiame giesmyne vertimo autorius nenurodytas. Galima manyti, kad juo buvo pagrindinis giesmyno sudarytojas, Kėdainių burmistras S. Jaugelis-Telega. KNK giesmyne tekstas buvo įdėtas „Giesmių apie darbus“ skyriuje. Giesmė „Ko nor’ nuog musu Pone už dovanas gausias“ buvo parengta pagal unifikacinio giesmyno versiją „Czego chcesz po na Panie“ ir tapo vienu gražiausių lietuviškų XVII a. reformatų poetinių tekstų. Dvylikos dvielių strofų vertime sėkmingai išlaikytas 1 2–1 3 skiemenų ritmas¹⁰:

Tavo žodžiu, Pon’, dangus stov’ pastatytas,
Ir skaisčiomis žvaigždėmis gražiai aprėdytas,
Tu žemės gruntus sava uždėjai galybe
Ir pridengei juos nuogi žolelių grožybe,
Marios kraštuose stov’ ant tavo liepima,
O užmieruoto kriesa bijos peršokima.

Alodia Kawecka-Gryczowa yra pastebėjusi, jog šis Kochanowskio himnas stipriai paveikė visą kalvinistų giesmių poetiką ir tapo kanoniniu evangelikų giesmės pavyzdžiu¹¹. Iš tiesų Kochanowskio himne išplėtotą „universumo“ poetizacija naudotasi ir kitose, menine prasme liturginės poezijos ribas peržengiančiose, kalvinistų giesmėse. Ryškus pavyzdys – ypač populiaris XVII a. LDK reformatų giesmė „Ty cos niebo wysokie pięknie uhastował“, pirmą kartą išspausdinta XVII a. pradžioje išleistame LDK katekizme, vėliau ir unifikaciniame Gdansko giesmyne. Šiam tekstui sukurti neabejotinai pasitarnavo

⁹ *Knyga nobažnystės krikščioniškos*: Faksimilinis leidimas, parengė Dainora Pociūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 216–217.

¹⁰ Skaitymo patogumui poetinio teksto citatas čia pateikiame transkribuotas, nesilaikydami originalios XVII a. rašybos, tik išlaikydami tokias pat leksines formas.

¹¹ Alodia Kawecka-Gryczowa, *op.cit.*, p. 139.

Kochanowskiego himno idėja. KNK giesmyne tekstas buvo išverstas į lietuvių kalbą („Tu kurs Dangaus aukštybes pastatėy mandagiey“)¹². Jo pirmoji strofa turi ypač aiškių poetinių sąsajų su žymiuoju Kochanowskiego himnu:

Tu kurs Dangaus aukštybes pastatėi mandagai,
Apdabinę žvaigždėmis šviesiomis prisagei,
Idant vienos per naktį šviesumą darytų,
O vėl kitos žmonėms dieną apsakytų.

Ši lietuviškoji Kochanowskiego imitacija taip išpopuliarėjo, kad tapo vienu iš trijų lietuviškų tekstų, XVII a. antroje pusėje perkeltų iš reformatų liturgijos į katalikiškus giesmynus, – ji randama jėzuito Pranciškaus Šrubauskio parengtame giesmyne *Balsas širdies*¹³.

Kita lietuviškuose kalvinistų giesmynuose išplitusi Kochanowskiego giesmė (tiksliau – jos modifikuota versija) yra kalėdinio ciklo naujametinė giesmė „Tobie bąndź chwala, Pánie wszego świata“. Giesmės rankraštis buvo surastas po autoriaus mirties; ji paskelbta sykiu su kitais nepublikuotais Kochanowskiego kūriniais Krokuvoje 1590 m. Tai vienintelė Kochanowskiego giesmė, dėl kurios neabejojama teigiant, kad gerokai anksčiau pirmasis spausdintas jos variantas su melodija buvo pateiktas bažnytiniame giesmyne – 1587 m. P. Artomijaus kancionale. Manoma, kad tai galėjo būti padaryta ir be paties autoriaus žinios¹⁴. Vėliau ši giesmė, panašiai kaip ir aptartasis himnas, kartota kituose Torunės Artomijaus giesmynų leidimuose, įvairiuose Gdansko Andrzejiaus Hünefeldto spaustuvės giesmynuose bei toje pačioje spaustuvėje leistame minėtame unifikaciniame

¹² *Knyga nobažnystės krikščioniškos*, p. 222–223.

¹³ Dainora Pociūtė, „Lietuviškosios Bažnyčios knyga“, in: *Knyga nobažnystės krikščioniškos*, p. xii.

¹⁴ Janusz Pelc, *op. cit.*, p. 223. Žr. dar: *Cantional: Albo Piesni Duchowne / z Pisma S. ku czci á chwale sámemu P. Bogu w Troycy iedynemu: Y teź pomnożeniu kościólá iego ś. porządkiem dobrym á stárożytnym sporządzone. Z wietþą pilnością niź przed tym wyrobione / z przydániem Pieśni niektorych / y Psálmow nowotnych*, W Toruniu: Drukował Málcher Nering, 1587, lap. C 11.

giesmyne. Iš kitų Kochanowskio religinės poezijos tekstų šis kūrinys išsiskiria paprasta tradicine bažnytinės maldos tipo giesmės forma ir stilistika. Beveik identiškas šios kalėdinės giesmės variantas buvo pateiktas XVII a. pradžioje išleistame LDK (Liubčios arba Vilniaus) katekizme¹⁵. Giesmės antraštinė eilutė čia buvo šiek tiek pakoreguota: „Tobie bądź Pánie chwałą wśego światá“. Lietuviškasis vertimas, pateiktas KNK, – „Garbinkim Poną visi nuoširdinga“ – atitinka LDK katekizme pateiktą giesmės versiją¹⁶. Tai leidžia tvirtinti, kad KNK giesmių vertėjai rėmėsi vietine giesmynų tradicija ir ne visas giesmes pateikė pagal unifikacinį giesmyną. Tiesa, lieka neaišku, kodėl KNK pateiktas lenkiškas antraštinis giesmės pavadinimas – „Tobie Chwała bądź Panie Wszechmocny“ – neatitinka minėtų giesmynų antraštinės šios giesmės versijos. KNK sudarytojas naudojosi praktika, jog pateikdamas vertimus, atliktus ne pagal unifikacinį giesmyną, nurodydavo unifikaciniame buvusias lenkiškas antraštines eilutes. Tačiau pastaroji antraštė neatitinka ir unifikacinės. Neatmestina galimybė, kad lygiai toks pats giesmės variantas galėjo būti išspausdintas ir kur nors kitur su skirtinga antraštine eilute.

Knygos nobažnystės krikščioniškos giesmyno skyriuje „Giesmės čėsu nepagados lietaus. Ir Tvanų“ išspausdinta lietuviška giesmė „Dieve, ant savo atmink žadėjima“ („O Boże wspomni na swą obietnicę“) neturi tiesioginio ryšio su Kochanowskio poezija¹⁷, tačiau jos genezė susijusi su viena šios rūšies Kochanowskio giesme. 1586 m. Kochanowskio

¹⁵ Tai vadinamasis *Katechism Chrześcianański Zborów Ewangelickich w Wielkim Księstwie Litewskim*. Žinomi išlikę reti šio katekizmo egzemplioriai yra be titulinių puslapių, todėl dėl jo išleidimo vietos ir datos nesutariama. Šių duomenų nenurodė ir Karolis Estreicheris, žr.: Karol Estreicher, *Bibliografia Polska*, t. 19, Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1903, p. 185. Bet kuriuo atveju jis negali būti datuojamas 1600 m., kaip dažnai nurodoma, nes jame yra daug M. Rybińskiego psalmių, pirmą kartą išspausdintų tik 1605 m. Rybińskiego psalmyne. Be to, Rybińskiego psalmės čia paskelbtos pagal S. Turnowskio redakcinę versiją, pirmą kartą publikuotą 1617 m., tad katekizmas datuotinas tik vėlesne nei 1617 m. data.

¹⁶ *Knyga nobažnystės krikščioniškos*, p. 156–157.

¹⁷ *Ibid.*, p. 233–234.

poezijos rinkinyje buvo paskelbta „Pieśń o potopie“ („Giesmė apie tvaną“), kurios ankstesnė versija, spėjama, galėjo būti išspausdinta tik dalimis išlikusiam 1558–1561 m. „sudėtiniam“ giesmyne¹⁸. Nuo 1599 m. šią giesmę („Przećiwne chmury słońce nam zaćmiły“) į savo giesmyną įtraukė Krzysztof Kraiński, jis pateikė originaliai išplėtotą versiją¹⁹. O 1611 m. Torunės čekų brolių giesmyne (vėliau ir 1638, 1646, 1648, 1649 m. Torunės evangelikų giesmynuose) buvo pateikta dar viena – trimis naujais posmais išplėsta šios giesmės versija²⁰. Tik šie trys naujieji posmai, tapę atskira giesme („O Boże wspomni na swą obietnicą“), buvo perimti į unifikacinį Gdansko giesmyno repertuarą²¹. Remiantis unifikacinio giesmyno variantu atsirado ir lietuviškasis giesmės apie tvaną vertimas. Giesmė priklauso tradiciniam XVII a. evangelikų giesmynuose susiformavusiam „gamtinių“ giesmių ciklui, nors reformatų giesmynuose gamtinio ciklo giesmės buvo mažiau išplitusios nei liuteroniškuose. Tai maldos giesmės, prašant apsaugos nuo įvairių oro negandų. Lietuvių poezijoje XVII a. viduryje gamtinio ciklo giesmių poetiką ypač išplėtojo Prūsų Lietuvos liuteronas Melchioras Švoba, sukūręs keletą originalių šio tipo giesmių (išspausdintų Danieliaus Kleino giesmyno leidimuose). KNK vertimas labai artimas lenkiškajam originalui. Pavyzdžiui, pas-
kutinės strofos variantai:

Duok mums, kad Noes arką atrastumbim,
Duok su Pakūta josp nusibėgtumbim.
Priimk Bažnyčion, duok danguj lobauti
Ir karaliauti. Amen.

¹⁸ Janusz Pelc, *op. cit.*, p. 229.

¹⁹ Žr., pavyzdžiui, 1604 m. K. Kraińskio giesmyno leidimą: *Kancjonał abo pieśni duchowne z naukami i z modlitwami, ktorych używa kościół powszechny apostolski, na Krystusie, jedynym fundamentie zbudowany i ugruntowany słowem bożym*, lap. Kviij–Kix.

²⁰ Janusz Pelc, *op. cit.*, p. 235.

²¹ *Kancjonał To jest, Księgi Psalmow, Hymnow y Piesni Duchownych...*, p. 480.

Daj, bym Noego Archę znajdowali,
Daj, bym w pokucie do niej uciekali,
Przyjmi nas w kościół, daj nam być u siebie
Na wieki w niebie. Amen.

PSALMĖS

1579 m. Krokuvoje pasirodęs Jano Kochanowskio psalmynas, nors dedikuotas Krokuvos vyskupui Piotruui Myszkowskiui, nebuvo skirtas kuriai nors Bažnyčiai²². Vis dėlto nauja poetinė psalmių vertimų interpretacija, taip pat ir giesmėmis, netruko pasinaudoti psalmių giedojimą savo liturgijos dalimi siekė paversti evangelikai. Kaip ir giesmių atveju, pirmieji to ėmėsi ne Lenkijos, bet LDK reformatai, įtraukę dalį Kochanowskio psalmių į 1581 m. Vilniaus giesmyną (spėjamas giesmyno redaktorius Stanislovas Sudrovijus)²³. Šiame giesmyne pirmą kartą reformatų giedojimui buvo pateiktos aštuonios Kochanowskio psalmės (4, 12, 16, 28, 97, 104, 120, 127). Kochanowskio psalmynas savo įtaigumu akivaizdžiai pranoko pirmą lenkišką poetinį viso psalmyno vertimą, 1558 m. atliktą J. Lubelczyko. Versdamas poetas naudojosi naujausiais europiniais psalmių vertimų pavyzdžiais, sėmėsi įkvėpimo iš Vulgatos, Brastos Biblijos, Georgo Buchanano (1566), Johano van der Campeno (1532) psalmynų, neatmetama galimybė, kad jis žinojo ir daugiau įvairių vertimų²⁴.

Netrukus Kochanowskio psalmių vertimai imti spausdinti ir Didžiosios Lenkijos evangelikų giesmynuose. 1587 m. Torunės giesmyne buvo išspausdinta jau 18 Kochanowskio psalmių: 4, 5, 12,

²² Psalterz Dawidow, Przekładania Jana Kochanowskiego, W Krakowie: W Drukárni Łázarówéy, 1579.

²³ Plačiau žr.: Dainora Pociūtė, „Psalmės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giesmynuose. XVI amžius: Nuo Nesvyžiaus Katekizmo iki lietuviškųjų Merkelio Petkevičiaus vertimų“, p. 33.

²⁴ Albert Gorzkowski, „De profundis clamavi... Uwagi o renesansowych przekładach Psalmu 129 (130)“, in: *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. 43, Warszawa: Semper, 1999, p. 48.

13, 14, 16, 27, 28, 42, 65, 67, 96, 104, 120, 127, 133, 146, 148²⁵. Vertimai buvo išspausdinti priede, nurodant, kad tai „naujai išverstos“ psalmės. P. Artomijaus-Krzesichlebo giesmynas XVII a. tapo svarbiu visų lenkų protestantų giesmyių pagrindu ir sulaukė aštuonių leidimų Torunėje, dviejų Gdanske, taip pat Karaliaučiuje ir Leipcige²⁶. 1601 m. Artomijaus giesmyno leidime buvo įdėta 19 Kochanowskio psalmių, kurios tebevadintos „naujai išverstomis psalmėmis“ („Psalmi nowego przekladania“)²⁷. 1620 m. Torunėje buvo išleista atnaujinta ir praplėsta Artomijaus giesmyno redakcija, kurioje buvo pateiktos dar 32 šio poeto psalmės. Pastarojo giesmyno redakcijoje Kochanowskio psalmės buvo pateiktos nebe prieduose, bet pagrindiniame psalmyno tekste, nurodant ir Kochanowskio, kaip pagrindinio psalmyno autoriaus, pavardę: *Psalmi dawidowe, przekladania Jana Kochanowskiego i niektórych incszych autorow*. Tas pats giesmynas buvo pakartotas 1640 ir 1646 m. A. Hünefeldto spaustuvėje Gdanske²⁸.

Vilniaus katekizmo (jo antrojo leidimo 1594 m.) pagrindu parengtas pirmas lietuviškas ir lenkiškas Merkelio Petkevičiaus *Katekizmas*, kuris ruoštas trumpinant visą Stanislovo Sudrovijaus rinkinį (tiek katekizmą, tiek giesmyną), pirmą kartą lietuviškai pateikė šešių

²⁵ *Cantional: Albo Piesni Duchowne / z Pisma S. ku czci á chwale sámemu P. Bogu w Troycy iedynemu: Y też pomnożeniu kościoła iego ś. porządkiem dobrym á stárożytnym sporządzone. Z wietbą pilnościá niź przed tym wyrobione / z przydáním Pieśni niektorych / y Psálmow nowotnych*, W Toruniu: Drukował Málcher Nering, 1587. – J. Pelcas nurodė 17 šiame giesmyne išspausdintų Kochanowskio psalmių, tačiau nepamėno vienos – Ps 133, žr.: Janusz Pelc, *op. cit.*, p. 226.

²⁶ J. Pelcas ir kiti tyrinėtojai tik 1587 m. Torunės giesmyno leidimą laiko pirmuoju P. Artomijaus giesmyno leidimu, nors dažnai tradiciškai nurodoma, jog pirmasis leidimas pasirodė dešimtmečiu anksčiau, 1578-aisiais. Žr., pvz.: Karol Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 19, p. 92).

²⁷ Teresa Friedelowna, „Z badań nad kancjonałem toruńskim“, in: *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, pod red. Zdisławy Krążyńskiej i Zygmunta Zagórskiego, t. 1, Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 1996, p. 138.

²⁸ Čia buvo išspausdintos šios Kochanowskio psalmės: 1, 3–14, 16–18, 22–25, 27–32, 34–39, 42, 43, 45–47, 49–51, 55–57, 59, 61–71, 75, 77, 79, 81, 84, 86, 88, 90–92, 96, 100–104, 109, 116, 118, 120, 121, 123, 127–131, 133, 136, 139–143, 145–148, 150.

Kochanowskio psalmių vertimus – 4, 16, 28, 120, 127, 143²⁹. Įdomu, kad, nepaisant to, jog Petkevičius rengdamas *Katekizmą* visiškai tiksliai (tik trumpindamas) imitavo visą Vilniaus lenkiškojo rinkinio struktūrą ir visus tekstus ėmė iš jo, vienas – būtent Kochanowskio – tekstas į Petkevičiaus giesmyną pateko „iš šono“. Tai buvo 143-iesios psalmės „Wysłuchay wieczny Boże prosby“ („Išklausyk amžins Dieve maldas mano“), nespausdintos jokiuose ligtoliniuose (taip pat ir vėlesniuose) LDK psalmių rinkiniuose, vertimas. Šios psalmės nebuvo ir 1587 m. Torunės giesmyne. Vadinasi, Petkevičius galėjo tiesiogiai pasinaudoti Kochanowskio psalmynu. Dėl to Petkevičiaus *Katekizme* šios psalmės vertimas buvo įdėtas ne pagal įprastą eilės tvarką, bet viso sutrumpinto psalmyno pabaigoje – po 150-osios psalmės³⁰.

Ilgainiui Kochanowskio psalmės, nors ir buvo atliktos oficialiai kuriai nors protestantų Bažnyčiai nepriklausiusio asmens, dėl savo vertimo kokybės išsikovojo dideles teises protestantų giesmynuose. Evangelikų parengėjai Kochanowskio psalmes, skirtingai nuo giesmių, redagavo nedaug. Pradedant Vilniaus giesmynu, Kochanowskio psalmių skaičius lenkiškuose LDK giesmynuose nuolat didėjo ir užėmė svarbią LDK psalmių repertuaro dalį.

Tiesa, XVII a. atsirado nemažai naujų psalmių vertimų, konkuruusių su XVI a. tekstais. Lenkijos reformatų repertuare vis labiau ėmė įsigalėti čekų brolio Maciejaus Rybińskio psalmynas (1605), parengtas pagal prancūzų hugenotų T. Bezos ir C. Maro psalmynus³¹. Rybińskio psalmės ilgainiui tapo pagrindu ir LDK naujesiems psalmynams. Vis dėlto naujesni XVII a. vertimai negreit išstumdavo senesnius, nuo XVI a. bažnytinėje liturgijoje įsitvirtinusius psalmių variantus. 1619 m.

²⁹ Dainora Pociūtė, „Psalmės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giesmynuose. XVI amžius: Nuo Nesvyžiaus Katekizmo iki lietuviškųjų Merkelio Petkevičiaus vertimų“, p. 41.

³⁰ Čia naudojama M. Petkevičiaus *Katekizmo* fotografuotiniu leidimu, parengtu Konstantino Jablonskio: *1598 metų Merkelio Petkevičiaus Katekizmas*, Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidinys, 1939, p. 102–103.

³¹ *Psalmi Dawidowe przekładania X. Macieia Rybinskiego. Ná Melodye Psálmow Fráncuskich urobione*, Raków: Sebastyan Sternácki, 1605.

generaliniame LDK Reformatų Bažnyčios sinode, kuriame pasmerkta be sinodo leidimo publikuoti 1618 m. Liubčios katekizmo sudėtis, buvo rekomenduota senąjį LDK psalmyno repertuarą papildyti ne tik M. Rybińskiego, bet ir J. Kochanowskio, S. Risinskio ar D. Naborovskio vertimais³². Jie turėjo pakeisti labai įvairius, bet nesistemingus eiliuotus XVI a. psalmių vertimus, buvusius protestantiškuose J. Seklucjano, P. Artomijaus, J. Turnowskio giesmynuose. Minėti autoriai lenkų kalba jau buvo pateikę viso psalmyno vertimus, todėl sudarinėjant oficialius bažnytinius giesmynus, psalmių tekstų pasirinkimas buvo platus. XVII a. LDK reformatai Kochanowskio psalmes laike svarbia LDK tradicijos dalimi ir nenorėjo jų atsisakyti unifikacinės liturgijos reformos metu, nors Mažosios ir Didžiosios Lenkijos reformatai, 1605 m. pasirodžius Rybińskiego psalmynui, sinoduose nuosekliai propagavo būtent šio psalmyno vartoseną³³. 1633 m. generaliniame sinode Orloje aptariant Mažosios ir Didžiosios Lenkijos bei Lietuvos reformatų unifikuotą liturgiją, lietuviai reikalavo joje palikti kuo daugiau Kochanowskio psalmių ir nepakeisti jų vien Rybińskiego vertimais, todėl ir XVII a. išliko nemažai senųjų Kochanowskio tekstų³⁴. Pati bažnytinė valdžia nebuvo vieningai apsisprendusi dėl vienu ar kitu vertėjų tekstų ir dažnai rekomendavo įvairių autorių vertimus. Vengiant ginčų didelė dalis psalmių XVII a. giesmynuose buvo pateikiama dviem arba trim vertimo variantais.

Bendrais bruožais jau aptarti ir nustatyti KNK giesmių ir psalmių šaltiniai leidžia teigti, kad KNK giedojimo tradicija, viena vertus,

³² *Akta synodów prowincjonalnych Jednoty Litewskiej 1611–1625=Monumenta Reformationis Polonicae et Lithuanicae*, ser. IV, zes. 2, Wilno, 1915, p. 50.

³³ Pavyzdžiui, vartoti Rybińskiego psalmyną įsakė 1617 m. gegužės 27–30 d. sinodas Liubline, žr.: *Akta synodów różnowierzcznych w Polsce*, oprac. Maria Sipayłło, t. 3, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1983, p. 386.

³⁴ *Lietuvos evangelikų-reformatų provincinių sinodų aktai, 1611–1637*, LMAB RS, f. 40, b. 1157, p. 214; Dainora Pociūtė, „Knygos nobažnystės krikščioniškos giesmių šaltiniai ir kalvinistinio pamaldumo slinkty: nuo tikėjimo tikro prie tobulo“, in: *Knyga nobažnystės krikščioniškos (1653) – XVII a. Lietuvos kultūros paminklas*, Kėdainiai: Kėdainių krašto muziejus, 2001, p. 43–44.

buvo paremta Nesvyžiaus *Katekizmo* pradėta ir Vilniaus bei Liubčios giesmynų tęsta tradicija. Kita vertus, buvo esmingai atsižvelgta į unifikacinę reformą ir jos pavyzdį – keletą kartų pakartotinai išleistą unifikacinį 1636 m. Gdansko giesmyną³⁵.

Antrajame lietuviškame reformatų *Knygos nobažnystės krikščioniškos* giesmyne iš viso išspausdinta 100 psalmių tekstų. Kadangi, kaip buvo įprasta ir lenkiškuose rinkiniuose, dalis vertimų yra pateikiami kaip du tos pačios biblinės psalmės vertimo variantai, psalmyno visuma nereiškia, jog išversta 100 atskirų Biblijos psalmių iš viso 150 biblinio psalmyno kanono. KNK giesmyne išverstos šios biblinės psalmės: 1 (du vertimai), 3 (du vertimai), 4, 5, 6, 8, 12, 13, 15, 16, 19, 22, 23 (du vertimai), 24, 25 (du vertimai), 27 (du vertimai), 28 (du vertimai), 29, 30 (du vertimai), 31, 32 (du vertimai), 33, 34, 38, 39, 40, 42, 43, 47, 50, 51 (du vertimai), 62, 63, 65, 67 (du vertimai), 70, 71, 74, 77, 79, 84, 86 (du vertimai), 88, 90, 91 (du vertimai), 93, 95, 98, 99, 100, 101, 102, 103 (du vertimai), 111, 112, 113 (du vertimai), 116, 117 (du vertimai), 118, 120, 121 (du vertimai), 123, 124, 127 (du vertimai), 128 (du vertimai), 130 (du vertimai), 131, 133, 134 (du vertimai), 137, 138, 142 (du vertimai), 143, 145, 146 (du vertimai), 147, 148 ir 150. Originalo numeracijoje pasitaiko korektūros klaidų. Taigi KNK giesmyne išverstos 78 biblinės psalmės, iš kurių 22 pateiktos dviem skirtingais vertimo variantais. Tokia praktika, pateikiant ne vieną tos pačios psalmės variantą, Evangelikų reformatų Bažnyčios leidiniuose buvo gana įprasta. Lenkiškuose XVII a. LDK ir Lenkijos reformatų giesmynuose, kuriuos kaip šaltinius naudojo KNK giesmyno parengėjas (ar parengėjai), dažnai pasitaikydavo du ar net trys tos pačios psalmės vertimai. Šimto lietuviškų KNK psalmių dalyje pateikta keturiolika Kochanowskio psalmių vertimų: 4, 16, 22, 27, 28, 30, 51, 91, 102, 120, 127, 142, 146, 148 biblinės psalmės. KNK vertėjas pasinaudojo penkiomis lietuviškomis Petkevičiaus giesmyne

³⁵ Dainora Pociūtė, „Lietuviškosios Bažnyčios knyga“, p. xxii–xxvi.

buvusiomis Kochanowskio psalmėmis (4, 16, 28, 120, 127), tačiau atsisakė ten ne vietoje buvusios minėtos Kochanowskio *Ps* 143, kurios nebuvo ir lenkiškų LDK giesmynų tradicijoje. Be senųjų Petkevičiaus, KNK vertėjai pateikė devynis naujus (22, 27, 30, 51, 91, 102, 142, 146, 148) Kochanowskio psalmių vertimus. Kadangi Petkevičiaus *Katekizme* dar buvo 143-iosios Kochanowskio psalmės vertimas, į lietuvių kalbą XVI–XVII a. reformatų giesmynuose iš viso buvo išversta 15 Kochanowskio psalmių. Rybińskis, 1605 m. išleidęs savo psalmyną, kai kurias Kochanowskio (kurio psalmyną labai vertino) psalmes perėmė beveik nekeisdamas, o tik pritaikydamas naujoms prancūziškoms (K. Goudimelo) melodijoms. Dalis jų ir unifikaciniame Gdansko giesmyne, kuriuo naudojosi KNK rengėjai, buvo pateiktos pagal Rybińskio suredaguotus variantus. Taip pat lietuviškame Kėdainių giesmyne dvi Kochanowskio psalmės (*Ps* 142 ir *Ps* 148) buvo išverstos pagal naująją, labai nežymiai nuo Kochanowskio originalų nutolusią Rybińskio redakciją. Iš esmės jos vis tiek laikytinos Kochanowskio tekstais.

Pasirodžius S. Jaugelio-Telegos giesmynui, kai kurios biblinės psalmės jau turėjo po tris lietuviškus reformatų giesmynuose atliktus vertimo variantus. Pavyzdžiui, *Ps* 91 vertimas buvo jau Petkevičiaus giesmyne, tačiau KNK giesmyne vietoj jo pateikti du nauji. Visų jų lenkiški šaltiniai ir autoriai skirtingi. Iš dalies tai patvirtina, kad Jaugelis-Telega negalėjo būti vienintelis giesmyno rengėjas, nes pats vargu ar būtų vertęs du skirtingus tos pačios psalmės variantus. Į giesmyną skirtingi psalmių variantai galėjo būti įtraukti ir todėl, kad kai kurie iš jų bažnytinėje praktikoje tikriausiai buvo pradėti naudoti šiek tiek anksčiau; taip įvyko su gausiais vertimais pasižyminčiomis lenkiškomis psalmėmis.

Nors Kochanowskio psalmių įvedimas į bažnytinę liturgiją buvo LDK evangelikų pradėta inovacija, XVII a. šio poeto vertimai išplito ir katalikų giesmynuose. Kaip žinia, pirmajame katalikiškame – Salliamono Slavočinskio giesmyne (1646) – buvo išversta į lietuvių kalbą

nemažai Kochanowskio psalmių. Šiuo požiūriu lyginant lietuviškus reformatų ir Slavočinskio giesmynus, galima pastebėti, kad abiejose lietuviškose XVII a. vidurio liturgijose (reformatų ir katalikų) įsitvirtino vienuolikos tų pačių Kochanowskio psalmių vertimai, tačiau jie buvo skirtingi. Jurgis Lebedys nurodo, kad *Knygos nobažnystės krikščioniškos* vertėjas šiek tiek pasinaudojo Slavočinskio vertimais, ir juos net pranoko vaizdingumu ir išraiškingumu³⁶. Tai iš tiesų pasakytina apie keletą Ps 51 eilučių, kurias Lebedys pakomentavo Slavočinskio giesmyno leidimo įvade. Tačiau pabrėžtina, kad, išskyrus keletą sutapimų minėtoje 51-ojoje psalmėje, kituose tekstuose negalima pastebėti jokių ryškesnių KNK vertėjo sekimo Slavočinskiu ženklų, todėl Lebedžio išvada, jog Jaugelis-Telega, pateikdamas Kochanowskio psalmių vertimus, „vietomis tiesiog nurašė S. Slavočinski“, nėra teisinga. Galima spėti, kad KNK vertėjas atkreipė dėmesį į tai, kaip išverstos kitos Kochanowskio psalmės Slavočinskio giesmyne, tačiau jas neabejotinai vertė iš naujo. Pavyzdžiui, keletas 102-osios (Slavočinskio 101-osios) psalmės strofų:

Praėja kaip dūmas mana visas dienas,
Kaip pagalys kaulas išdžiūva kiekvienas.
Duonos ažumiršau, o širdis alpstanti
Kaip pakirsta žolė stojosi džiūvanti.

Dėl dažna verksma, dėlei dusavima,
Dėlei baisaus mana širdies nuliūdima,
Jau nei manimp kūnas, nei kraujas randasi,
Tikt išvysti kaulai bei oda duodasi.

Pelikonui girios esmi priligintas,
Kaipo naktikovas jaučiuos paniekintas,
Stojaus lygus žvirbliui sunkiai budėdamas,
Kurs vargst vienas stoge, apleistas būdamas.³⁷

³⁶ Saliamonas Mozerka Slavočinskis, *Giesmės tikėjimui katalickam priderančios, 1646*, Fotografuotinis leidimas, paruošė Jurgis Lebedys, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, p. 50.

³⁷ *Ibid.*, p. 273

Vasaros kaip dūmai mano taip nuėja,
Kaipo nuodėgulyš kaulai visi ištrūnėja.
Duonos nepaminiu širdies sopuliuose,
Išdžiūvau kaip šienas vasaros karščiuose.

Dėl didės sunkybės mano verksma graudaus,
Dėl baisios gailybės ir sielvarta skaudaus,
Visas manimp kraujas iš kūna išdžiūva,
Prieg biedniems kaulams ir oda pridžiūva.

Lygus pelikonui esmi girioj esančiam,
Lygus ir apuokai, puščioj gyvenančiam,
Ne graudžiaus paukšteliai lizdely vaitoja,
Kad nuo jų gimdyvės šalina atstoja.³⁸

Skirtingi paukščių įvardijimai (išskyrus egzotiškąjį Kochanowskio „pelikoną“), jau XVI a. reformatų giesmėse įsitvirtinusios poetinės leksikos panaudojimas rodo, kad Kochanowskio šaltiniu reformatų vertėjas naudojosi kūrybiškai, taip kaip ir pirmą kartą psalmę versdamas Slavočinskis. Įdomu, kad šiaip katalikų giesmėms būdingesne tautosakine dainos stilistika šiame vertime labiau pasinaudoja Kėdai- nių vertėjas; tai rodo paskutinis dvielis („Ne graudžiau paukšteliai lizdely vaitoja, / Kad nuo jų gimdyvės šalina atstoja“).

STEPONO JAUGELIO-TELEGOS
IR MERKELIO PETKEVIČIAUS
VERTIMŲ SANTYKIS

Įvertinant lietuviškų psalmių vertimų santykį su lenkiškaisiais J. Kochanowskio originalais, reikia pabrėžti, kad abu vertėjai – tiek pirmasis Kochanowskio psalmes vertęs M. Petkevičius, tiek S. Jaugelis-Telega stengėsi kuo tiksliau imituoti Kochanowskio poetiką. Kadangi jau išverstas Petkevičiaus psalmes Jaugelis-Telega stipriai pa- keitė arba vertė iš naujo, gali kilti klausimas, ar jie naudojo vienodais Kochanowskio psalmių šaltiniais.

³⁸ *Knyga nobažnystės krikščioniškos*, p. 102–103.

Palyginę lenkiškuosius Kochanowskio šaltinius, kuriais naudojosi Petkevičius ir Jaugelis-Telega, iš tiesų matome tam tikrų redakcinių skirtumų, kurie atsispindi ir lietuviškuose vertimuose. Vienokie variantai buvo Vilniaus *Katekizme*, kuriuo naudojosi Petkevičius, šiek tiek kitokie – XVII a. Liubčios ar unifikaciniame Gdansko giesmyne, kuriais dažniausiai naudojosi KNK giesmyno rengėjai. Tačiau reziumuojant reikia pasakyti, kad didesniais redakciniais skirtumais lenkiški Kochanowskio psalmių variantai nepasižymėjo, todėl lietuviški variantai atsirado dėl lietuvių vertėjų išmonės. Pavyzdžiui – ketvirtosios psalmės vertimas³⁹. Jau Petkevičius iš Kochanowskio psalmės originalo buvo perėmęs trylikaskiemenio ketureilio modelį, kuris pritaikytas ir Jaugelio-Telegos tekste. Tačiau beveik identiškais šaltiniais naudojęsi Petkevičius ir Jaugelis-Telega pateikė visiškai skirtingus vertimo variantus. Tai, kad KNK vertėjui buvo žinomas Petkevičiaus variantas, rodo tik keletas daugmaž sutampančių jų vertimų frazių (čia jos pateikiamos pagal KNK redakciją): s. 1, v. 1 – *Szaukiu tawęsp o Diuwe sawo nekattibey*, v. 4 – *mano smutnas maldas teykis priimt*, s. 3, v. 4 – *Maldás mano priemes ingi sawo ausis*, s. 4, v. 1 – *Aβ iums kalbu poákims bayme io turekit*, s. 5, v. 2 – *βirdis czistás*, v. 3 – *teypo tad darisít be abeioghima*, s. 6, v. 3 – *Ant mano grięšnos duššios*, s. 7, v. 1 – *Teguł kitu kaip norint*, v. 2 – *wina págriabus pilnus*. Tačiau nepaisant šių Petkevičiaus vertimo detalių panaudojimo, Jaugelis-Telega psalmę vertė iš naujo. Nors tiek Petkevičiaus, tiek Jaugelio-Telegos vertimų tikslas buvo kuo mažiau nutolti nuo originalo, abu vertėjai šio tikslo siekė naudodami skirtingą žodyną. Pažymėtina, jog Telegos vertimas artimesnis originalui. Jame bandyta perteikti poetinę Kochanowskio psalmių metaforiką, kuri Petkevičiui kartais bus atrodžiusi pernelyg svetima biblinio teksto prigimčiai. Todėl, pavyzdžiui, antros strofos paskutinę eilutę *Długoż wżdy lada wiatru chwytać się będziecie* Petkevičius išvertė visai kitaip, perteikdamas

³⁹ 1598 metų Merkelio Petkevičiaus *Katekizmas*, p. 45–46; *Knyga nobažnystės krikščioniškos*, p. 20–21.

labai nutolusią prasmę, reiškiančią Dievo perspėjimą ir grąsinimą – *manę užutroskinti / susieiot báyktu*, o Jaugelis-Telega, artimai sekdamas Kochanowskio, stengėsi imituoti ir jo poetinį įvaizdį: *Ir paskui ládáweius širdimis tákiosit*. Iš tiesų šis „lakiojimo paskui vėją“ įvaizdis yra tipiška Kochanowskio poetinė transformacija, jis neturi jokio pažodinio atitikmens Vulgatos tekste, o vertėjas tik išplėtodamas perkuria Vulgatoje naudotą „melo“, „apgaulės“ (*mendacium*) sąvoką. Lygindami abu ketvirtosios psalmės vertimus, viena vertus, pastebime Jaugelio-Telegos leksikos brandumą (Petkevičiaus „išvadžioti“ čia pakeistas į „gelbėti“, „vartoti“ į „mąstyti“, „pavyzdėti“ į „pažiūrėti“, „biednas“ į „dūsaujantį“, „nereikiami daiktai“ į „gaištančius“ ir kt.), tačiau sykiu – ir pernelyg uolų originalo sekimą. Petkevičiaus vartotas žodis „sielavartas“ pakeistas į „sunkybės“ (orig. „trudności“), „piktieji“ į „nelabieji“ (orig. „nieżyczliwi“), „nepatremis“ į „neatstos“ (orig. „nie odstąpi“) ir pan. Dėl to pasitaiko, kad Petkevičiaus vertimas, kuriuo siekiama mažiau atspindėti Kochanowskio poetinį užmojų, skamba natūraliau. Pavyzdžiui, 5-tos strofos paskutinė eilutė (*Że się na swych nadziejach nic nie zawiedziecie*) Jaugelio-Telegos išversta pažodžiui ir beveik be prasmės: *Niekad neużsiwesit ant io padeghima*, o Petkevičiaus – neskant Kochanowskio sunkiai išverčiama fraze – *bat nuog io padegimo kożnu ćiesu laukit*.

Kita vertus, pažymėtinas ir Telegos noras, nepaisant Kochanowskio originalo, pakoreguoti kai kurias lenkų poeto kūrybiškai naudotas biblines realijas. Taip Kochanowskio 5-tos strofos pirmoji eilutė *Więc nie baranem, ani wolęm go błagajcie*, Telegos išversta *nenulankši to Pona degańćia afierá*, nors Kochanowskio „jautis ir avinas“ buvo Petkevičiaus vertime (*Ne nulenkste to Pono iauciu ney awinu*), taip pat ir Slavočinskio tekste. Tikriausiai neteisinga būtų manyti, jog čia galėjo būti atsižvelgta į kokį nors Biblijos originalą labiau atitinkantį šios psalmės vertimo tekstą, kuriame šių įvaizdžių nėra. Matyt, šie įvaizdžiai KNK vertėjui galėjo atrodyti netinkami bažnytiniam giedojimui skirtam tekstui.

Vienos populiariausių – 16-tos – Kochanowskio psalmės vertimas taip pat buvo jau Petkevičiaus giesmyne („Kurs gyveni anta aukšta dangaus“). Kaip ir ketvirtosios psalmės atveju, Jaugelis-Telega savo pirmtako vertimu šiek tiek pasinaudojo. Tai rodo pirmos strofos trečioji, antros – pirmoji, penktos – antroji eilutės⁴⁰. Dvi pirmosios paskutinės strofos eilutės perimtos visiškai be pakeitimų. Tačiau Telegos vertimą taip pat reikėtų vadinti visiškai nauju vertimu, viena vertus, atspindinčiu Kochanowskio teksto lakumą, kita vertus, dėl estetinio įspūdžio palyginti dažnai nutolstančiu nuo lenkiškojo originalo. Pažodinę imitaciją Telegai čia ne sykį pavyko pakeisti savos kūrybos fraze. Tai pasakytina apie šešių iš eilės strofų, pradedant ketvirtąja, paskutines dvi eilutes. Pavyzdžiui, 5-tos strofos dvi eilės – *Diená ir nákti meylá io wartósiu / Girt nenustoósiu* (lenk. *Czuję ją we dnie: zgasnąli też zarze, / Duch mię mój karze*). Petkevičius visais šiais atvejais liko ištikimas pažodiniam vertimui.

Gana radikalų santykį su Petkevičiaus vertimais rodo ir dvidešimt aštuntoji KNK psalmė „Karaliau dangaus šaukiu tarnas tavo“ (šis vertimas pateiktas šalia kito tos pačios psalmės lietuviškojo vertimo iš kito šaltinio)⁴¹. Jau skirtinga lietuviška psalmės antraštinė eilutė rodo vertėjo nenorą kaip nors sieti šį tekstą su pirmuoju Petkevičiaus vertimu („Karaliau dangaus, džiauksmė dūšios mano“). Lenkiškuose šaltiniuose, kuriais naudojosi Petkevičius ir KNK vertėjas, redakciniai šios Kochanowskio psalmės skirtumai labai nežymūs, iš esmės nesusiję su leksika. Paanalizavus Petkevičius pateiktą šios psalmės vertimą, galima pastebėti įdomią redakcinę detalę. Petkevičiaus katekizme išspausdinto lenkiško Kochanowskio teksto priešpaskutinėje strofoje esantis šio poeto mėgstamas renesansinis įvaizdis „liutnia“ (*lutnia*) lietuviškame vertime pakeistas „širdimi“, nors lietuvių vertėjo naudotame lenkiškame Vilniaus katekizmo šaltinyje šis Kochanowskio įvaizdis nebuvo pakeistas. Panašiai buvo elgiamasi ir, pavyzdžiui, arijonų giesmynuose, pateikiančiuose daug Kochanowskio psalmių. 1610 m. Rakove išleis-

⁴⁰ *Knyga nobažnystės krikščioniškos*, p. 29.

⁴¹ *Ibid.*, p. 45–46.

tame Sebastiano Sternackio giesmyne (vėliau sulaukusiame dar penkių leidimų, tarp jų ir 1614 m. Liubčioje), Kochanowskio psalmės sudarė psalmyno pagrindą, tačiau pasaulietinės poetikos detalės buvo keičiamos tipiškais himnografinės tradicijos metaforomis (minėta „liutnia“ ten virto „giesme“ ir pan.)⁴². 1646 m. lenkiškame unifikaciniame giesmyne, kuriuo naudojosi KNK vertėjas, šioje Kochanowskio psalmės vietoje taip pat yra „širdis“ (*serce*). Suprantama, kad šis žodis, vienas iš dažniausių visos protestantų himnodijos įvaizdžių, pakeitė pasaulietišką Kochanowskio teksto realiją. Tačiau lieka klausimas, ar Petkevičius, atidžiai sekęs Vilniaus katekizme pateiktais lenkiškais tekstais, ją pakeitė savo iniciatyva. Sunku pasakyti, ar jis žinojo tokį lenkiškos redakcijos variantą, kuris, kaip rodo šaltiniai, įsigalėjo tik vėliau.

KNK vertėjas pasinaudojo ir šiuo Petkevičiaus tekstu. Kai kurias pirmųjų penkių strofų frazes perėmė jų nekeisdamas, kai kurias pageduodamas. Plg. s. 2, v. 2: *Tawęspi Pone o tu weydá táwo* (PK: *Tawęspi Ŝaukiu o tu weydo sawo*), v. 3: *Nestępk nuog mane ney* (PK: *ne stępk nuog mánes / ney*): s. 2 v. 3: *Su werksmu ránkás kiáldámás* (PK: *su werksmu kiáldams rankas*), s. 3, v. 1: *Neligink Pone máne su piktayseys* (PK: *Ne ligink máne pone su piktayseis*) ir kt. Mažiausiai ryšio su Petkevičiaus vertimu turi trys paskutinės strofos. KNK vertėjas čia gana laisvai elgiasi su Kochanowskio originalu ir naudoja turtingą leksiką (pvz., įsiveda žodžius „skydas“, „pašonė“, „apvaizda“, „tėviška malonė“, „tėvainiai“), kuri neturi tikslių atitikmenų nei Kochanowskio originale, nei buvo vartota Petkevičiaus. Tad šį psalmės vertimą taip pat galime laikyti nauju vertimu, kuriame tik pastebima senojo Petkevičiaus vertimo tradicija. KNK vertėjas Petkevičiaus vertimus perkūrė tobulindamas eiliavimo sklandumą (Petkevičius laikėsi tik silabinio tapatumo Kochanowskio originalui, nesugebėdamas suteikti jokie vaidmens natūraliam žodžio kirčiui) bei plėtodamas leksiką.

Versdamas *Ps* 120 „Kožnoj priespaudoj savo Ŝaukiaiu Pone tawęsp“, KNK vertėjas taip pat naudojo Petkevičiaus psalmės „Visuos nuspau-

⁴² Janusz Pelc, *op. cit.*, p. 232.

dimuose šaukiu“ leksika ir frazėmis, tačiau siekė tobulinti eilėdarą. Naujai įsivestos leksikos pagalba jam gana sėkmingai pavyko suderinti eilučių kadencijas (tavęsp – savęsp, tarną – patvarną, gausi – sukrausi, esančios – žerplėjančios, biednas – dienas, vaidą – baida), laisviau modifikuoti Kochanowskio teksto metaforas, išvengti pažodiškumo. Taip, pavyzdžiui, Kochanowskio frazė *twoje słowa węgle rozpalone* (Petkevičius: *Kalbos tavo kaip anglis ugnie išdegintos*) KNK išversta: *Zodžiai tawo žariios irá žerpleiánčios*.

Panašiu principu naujai suredaguota ir *Ps* 127 „Jei pats Ponas namų nesustatys“. Iš visų Kochanowskio psalmių, buvusių Petkevičiaus giesmyne, ši KNK vertėjo pakeista mažiausiai. Palikta pusė beveik identiškų Petkevičiaus eilučių ir frazių, nedaug leksinių naujovių (nors įvestos, pavyzdžiui, „miesto vartai“, „mūrai“ – taip pat kūrybiškos, o ne pažodiniai Kochanowskio vertiniai). Sutvarkytos eilučių kadencijos („sustatys – viešpatis“, „vartų – nartų“, „išeisi – pareisi“, „papenėjima – padėjima“, „maloningas – naudingas“, „linksmiausia – aukščiausia“, „baisios – gailios“, „mielamui – piktamui“, „laimingųjų – pabažnųjų“, „stovės – šlovės“).

Taigi, rengdamas penkis – 5, 12, 23, 75 ir 81 Kochanowskio psalmių vertimus, KNK vertėjas kartais daugiau, kartais mažiau naudojo Petkevičiaus vertimais, kūrybiškai juos perdirdamas ir atnaujindamas. Pats vertėjas turėjo juos suvokti kaip naujus vertimus, nes keitė ir jų antraštines eilutes. Nė viena Kochanowskio psalmė iš Petkevičiaus *Katekizmo* į Kėdainių giesmyną nebuvo perimta visai be pakeitimų, nors taip atsitiko su kai kuriomis kitų autorių psalmėmis.

JANO KOCHANOWSKIO PSALMĖS
MERKELIO PETKEVIČIAUS IR KNYGOS
NOBAŽNYSTĖS KRIŠČIONIŠKOS GIESMYNUOSE

Pabaigoje pateiksime sąrašą Kochanowskio psalmių vertimų, išspausdintų Petkevičiaus (PK) ir *Knygos nobažnystė krikščioniškos* (KNK) giesmynuose. Puslapių skaičiai nurodomi pagal straipsnyje naudotus fotografuotinius giesmynų leidimus. Taip pat pažymima, ar šios Kochanowskio psalmės vertimas buvo spausdintas Salvočinskio giesmyne, nurodant jo fotografuotinio leidimo puslapį.

1. *Ps* 4

„Wzywam cię, Boże, świadku mojej niewinności“
PK, 45 – „Szaukiu aš tawęsp Diewe nekaltibey sawo“
KNK, 20 – „Szaukiu tawęsp o Diewe sawo nekaltibey“
KNK vertėjas Petkevičiaus tekstu naudojosi mažai.
Slavočinskis, 220 (*Ps* 4).

2. *Ps* 16

„O, który mieszkasz na wysokiem niebie“
PK, 49 – „O kurs giweni anta áukšta dangaus“
KNK, 29 – „O Kurs giweni ant Dangaus aukščiausia“
Vertimai skirtingi, tačiau KNK vertėjas nežymiai naudojosi Petkevičiaus tekstu.

3. *Ps* 22

„Boże czemuś mię, czemuś mię, mój wieczny“
KNK, 31 – „Diewe mans Diewe kodelmi aplayday?“
Slavočinskis, 225 (*Ps* 21). Vertimas skirtingas.

4. *Ps* 27

„Pan ogniem swojej światłości“
KNK, 41 – „Pons ugnim sawo świesibes“

5. *Ps* 28

„Królu niebieski, zdrowie dusze mojej“
PK, 54 – „Karálau dangaus / džiauksme dusios máno“
KNK, 45 – „Karalau Dangaus šaukiu tárnas tawo“
KNK vertėjas naudojosi M. Petkevičiaus tekstu.

Slavočinskis, 228 (*Ps* 27). Vertimas skirtingas.

6. *Ps* 30

„Bedę cię wielbil mój Panie“

KNK, 48 – „Pone aš tawę garbinšiu“

Slavočinskis, 230 (*Ps* 29). Vertimas skirtingas.

7. *Ps* 51

„Bože w miłosierdziu swoim nieprzebrany“

KNK, 71 – „Susimilk antmanęš Diewe małoningás“

Slavočinskis – 240 (*Ps* 50). Slavočinskio ir KNK vertimuose yra keletas sutapimų.

8. *Ps* 91

„Kto śie w opiekę poda Panu swemu“

KN, 95 – „Kursay atsiduost Ponuy Dieuwuy sawam“

Slavočinskis, 264 (*Ps* 90). Vertimas skirtingas.

9. *Ps* 102

„Ušlysz prošby moje, Bože litošiwy“

KNK, 102 – „Klausik małdu mano Diewe małoningás“

Slavočinskis, 273 (*Ps* 101). Vertimas skirtingas.

10. *Ps* 120

„W každy m ucisku swoim wołalem do Pana“

PK, 90 – „Visuos nuspaudimuose šaukiu táwęšp Pone“

KNK, 117 – „Kožnoy priešpaudoy sawo / šaukia Pone tawęšp“

KNK vertimas kitoks, bet kai kurių frazių sutapimai leidžia spėti vertėją žinojus PK tekstą.

11. *Ps* 127

„Jeśli sam Pan domu nie zbuduie“

PK, 93 – „Jay pats Ponas námu nesustatis“

KN, 121 – „Jay Pats Ponás namu ne sustatis“

KN vertėjas naudojo Petkevičiaus tekstą.

Slavočinskis, 276 (*Ps* 126). Vertimas skirtingas.

12. *Ps* 142

„Pana wołam, Pana proszę“

KN, 128 – „Wieŝpátiesp sawo Ŗaukiuosi“

Pradedant 1605 m. M. Rybiñskio psalmynu, ŝis vertimas Rybiñskio psalmių vertimų pagrindu parengtuose psalmynuose spausdinamas be nuorodų į Kochanowskio tekstą, todėl jis oficialiai funkcionavo kaip Rybiñskio vertimas, nors ŝis autorius Kochanowskio psalmę į savo rinkinį įtraukė beveik visai neredagavęs. Taip Rybiñskis buvo pateikęs ir keletą kitų Kochanowskio psalmių. Slavočinskis, 280 (*Pŝ* 141). Vertimas skirtingas.

13. *Pŝ* 143

„Wysłuchay, wieczny Boże, prosby moje“

PK, 102 – „Iszkłausik ámžins Dieve máldas mano“

Slavočinskis, 281 (*Pŝ* 142). Vertimas skirtingas.

14. *Pŝ* 146

„Tobie nieŝmiertelny Pánie“

KN, 133 – „Tawę koláy giwas buŝiu“

15. *Pŝ* 148

„Duchy prózne ŝmiertelnoŝci“

KN, 135 – „Dwáŝios dangiuos Szwentámui“

Kaip ir *Pŝ* 142, Rybiñskis ŝį Kochanowskio vertimą, labai nedaug redaguotą, išspausdino savo 1605 m. psalmynė. Tekstas buvo tik pritaikytas naujai melodijai – Kochanowskio áštuoniaskiemenių ketureilius Rybiñskis sujungė į áštuoneiles strofas, kurių 5 ir 6 eilutės turėjo po 9 skiemenis.

Lietuviŝkas KNK tekstas atitinka Rybiñskio suredaguotą variantą, 8, 8, 8, 8, 9, 9, 8, 8 skiemenų áštuoneiliai, tačiaus iš esmės tai Kochanowskio psalmės vertimas.

Slavočinskis, 283 (*Pŝ* 148). Vertimas skirtingas.

Įteikta 2006 10 17
Priimta 2006 12 14

Dainora Pociūtė

THE TRANSLATIONS OF JAN KOCHANOWSKI'S TEXTS
IN THE LITHUANIAN REFORMED HYMNBOOKS
OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA (16–17TH C.)

Summary

The article aims at presenting and discussing the Lithuanian translations of hymns and psalms of famous Polish poet Jan Kochanowski in the Lithuanian Reformed Hymnbooks of 16–17th centuries. Although J. Kochanowski had never declared his protestant inclinations, his Polish translation of the Psalm-book (1579) and some of his hymns were started to use in the Reformed hymnody. The first steps were made by the Protestants of the Grand Duchy of Lithuania, who published J. Kochanowski's hymn "Czego chcesz od nas Panie za we hojne dary" in the Hymnbook published in Nieswiz in 1563. Later this hymn was repeated in almost all Reformed Hymnbooks in Lithuania and Poland. The first Lithuanian translations of this and one another Kochanowski's hymns were published in the Hymnbook of Steponas Jaugelis-Telega, published in Kėdainiai in 1653. The first psalms of J. Kochanowski became the part of the Reformed repertoire of the Grand Duchy of Lithuania just after their first publication in 1579. First eight J. Kochanowski's psalms were published in the Reformed Hymnbook published in Vilnius in 1581. The translator of the first Lithuanian psalms Merkėlis Petkevičius, who published a bilingual collection of hymns and psalms (1598) featuring 41 psalms, translated in Lithuanian first six J. Kochanowski's psalms into Lithuanian. Fourteen Lithuanian translations of the J. Kochanowski's psalms were included in the second Lithuanian Reformed hymnbook, prepared by S. Jaugelis-Telega in Kėdainiai. S. Jaugelis-Telega eliminated one J. Kochanowski's psalm translation of M Petkevičius, so we can summarize that fifteen Lithuanian J. Kochanowski's psalms translations were published in the Lithuanian Reformed books in 16–17th centuries.

The article also focuses on the peculiarities of Lithuanian translations and analyses the textual changes of psalms during the 16–17th centuries.